

היבטים לשוניים בפרשת ויחי עה

דקדוקי קריאה והדרכה לקורא בציבור בפרשת ויחי בהפטרה ובראשון של שמות

מז ל אַעֲשֶׂה: העי"ן בחטף סגול כן הוא במדויקים

מז לא הַשְׁבַּעְהָ לִי וַיִּשָּׁבַע לוֹ: שני לשונות השבועה כאן הן מלרע, ומוטעמות בטעם מפסיק

מח ו וּמֹלֶדֶתָּ אֲשֶׁר-הוֹלַדְתָּ: הדלת"ן בשוא נח¹

מח ז מִתָּהּ: ההטעמה במ"ם. כדי למנוע טעות – בחלק מהחומשים נוספה תלישא גם במ"ם²

מח ט אֲשֶׁר-נָתַן-לִי קָחֶם-נָא: געיה בנר"ן ובקו"ף בהתאמה. וַאֲבָרְכֶם: הרי"ש בשווא נע והכ"ף בצירי

מח יד שְׁכַל: שי"ן שמאלית

מח טו וַיִּבְרָךְ: במלעיל והרי"ש בסגול

מח טז וַיִּקְרָא: וא"ו החיבור מנוקדת בשווא

מח יט יִהְיֶה-לָעַם: געיה ביו"ד הראשונה ודגש חזק בלמ"ד מדין דחיק. וְזָרְעוּ יִהְיֶה מְלֹא-הַגֹּיִם: טעם טפחא בתיבת וְזָרְעוּ

מח כ בָּךְ: הבי"ת בטעם רביע, אין להשגיח בגרשיים של קורן. יִשְׁמְךָ: המ"ם בשוא נע כי השי"ן בחירק מלא³

מח כב וַאֲנִי: בגרשיים, אין להשגיח ברביע של קורן. שְׁכֶם אֶחָד: האל"ף והחית בפתח

מט ג בְּכָרִי אֶתָּה: שתיהן במלעיל. וַיִּתֵּר עָז: העי"ן בקמץ ולא בחולם

מט ו תַּחַד: מלרע הטעם בחי"ת. הִרְגוּ אִישׁ: טעם נסוג אחור לה"א. עֲקְרוּ-שׁוֹר: דגש חזק בקו"ף והשווא תחתיה נע

מט ט מִטָּרֶף בְּנֵי עֲלִית: טעם טפחא בתיבת מִטָּרֶף

מט י מִיְהוּדָה: מ"ם בחירק מלא, אין לבטא שווא ביו"ד. יִקְהֶת: דגש חזק בקו"ף והשווא תחתיה נע

מט יג יָמִים: יש להדגיש את המ"ם להבדיל מרבים של יום: יום/יָמִים – יָם/יָמִים

מט יז עֲקָבִי-סוֹס: דגש חזק בקו"ף והשווא תחתיה נע

מט כ מַעֲדֵנִי-מֶלֶךְ: העמדה קלה במ"ם הראשונה למנוע הבלעת העי"ן החטופה

מט כג וַיִּמְרָרְהוּ: היו"ד בשווא נח ורי"ש ראשונה בשווא נע

מט כד אֲבִיר: הבית רפה ללא דגש

מט כה וַיַּעֲזְרֶךָ: עי"ן בשוא נח, זי"ן בשוא נע, כ"ף סופית דגושה. יש להיזהר מתופעת 'הדבקין' בקריאת פסוק זה (בדומה לכל קריאה אחרת), דהיינו, לתת רווח בין מילים שאות עלולה להיבלע ביניהן למשל: שמים // מעל וכד'. וַיִּבְרָכְךָ: רי"ש בשווא נע וכ"ף סופית דגושה

¹ יש משתבשים לקרוא וּמֹלֶדֶתָּ והפכו את השוא הנח לנע [בקריאת סגול] ואת הנע לנח!

² מעניין, שגם בתנ"ך ברויאר ודותן ובר-אילן שנמנעים מסימון כפול של תלישא ושאר הטעמים המסומנים בראש המילה או בסופה – כאן מסמנים תלישא גם על המ"ם.

³ כלומר התנועה הגדולה של החירק. הובהר כאן כמה פעמים כי הכתיב המופיע במקרא כשהוא חריג מבחינה דקדוקית אינו קובע אם זו תנועה גדולה או קטנה.

מט כז יִטְרֹף: הרי"ש בקמץ רחב⁴. יֹאכֵל עֵד: טעם נסוג אחור ליר"ד

מט ל אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי-מִמָּרָא: המרכא במילה אֲשֶׁר⁵

מט לג וַיֵּאָסֶף: במלעיל

נ ב הִרְפְּאִים: הפ"ה בשווא נע בניגוד להרגל

נ ז וְכָל זִקְנֵי אֶרֶץ-מִצְרַיִם: טפחא בתיבה וְכָל

נ יד קָבְרוּ: הקר"ף בקמץ קטן

נ יז אֲנִי: מלרע, הטעם בנר"ן, יש להעמיד קלות גם את האל"ף

נ כא וַיִּנְחֹם: במלרע⁶

נ כד וְאֵלֶּהֶם: האל"ף כלל אינה נשמעת. וְהַעֲלָה: העמדה קלה בה"א למנוע הבלעת העי"ן

החטופה, בדומה לו גם בפסוק הבא וְהַעֲלִיתֶם

הפטרות ויחי מלכים א ב:

ב ג וַעֲדוּתָיו: הדלי"ת בשווא נע והו"ו נקראת בחולם, במבטא "ישראל": Ve'ede Votav

ב ה אֲשֶׁר-עָשָׂה לִי: טעם קדמא נסוג אחור לעי"ן. וַבִּנְעִלֹ: אע"פ שיש געיא (מתג) בוי"ו – הבי"ת בשווא נח

ב ז בְּבִרְחִי: בי"ת שנייה בקמץ קטן

ב ח קָלְלִי: געיה בקר"ף ושווא נע בלמ"ד. וְאֶשְׁבֵּעַ: טעם קדמא בשי"ן והעמדה קלה בבי"ת

ראשון של שמות:

א ג יִשְׁשַׁכָּר: כבר כתבנו בפרשיות ויצא-וישלח לקרוא יִשְׁכָּר והשי"ן השנייה כאילו אינה קיימת

א י הִבֵּה נִתְחַכְמָה: הנר"ן רפויה⁷

מט ה מְכַרְתִּיהֶם: פירוש ראב"ע נדון בגליון סז. ר"מ ראטה ז"ל במבשר עזרא מעיר עליו.

א"ע פ' ויחי פסוק כלי חמם מצרותיהם "י"א מגזרת הכרת פניהם, ואיננו נכון

'בדקדוק'. עי' לעיל מ"ש באיוב כ"י יעלעו דם.

איוב ל וַאֲפָרְחֻ יַעֲלֶעֱדֶם וּבְאֲשֶׁר חָלְלִים שָׁם הָיָה: רש"י: ואינון חלל כפי מדת 'צלעו דם ומים'; ונראה ככולע הרצה, כאומר 'על על'. וכן צלשון חכמים צהשקאת סוטה (סוטה כ"א): מערערין אותה ומשקין אותה על כרחה; וכן "זעקת שבר יעוערו" (יש' טו,ה) - לשון קריאת גרון דומה לכך. ולפי הדרך דבר הנציא.

ראב"ע באיוב: כמו "ושתו ולעו" (עו' א,טז); והטעם יבלעו דם איברי החללים שיביא. ויהי העי"ן הראשון כפול. או יהיה מגזרת עלעא בלשון רבנן⁸ (ראה ת"א לבר' ב,כא); והטעם:

⁴ לו היתה המילה יטרף מוקפת לזו הבאה אחריה, היינו דנים אותו בקמץ חטוף.

⁵ בדפוס ונציה בטעות המרכא במילה פְּנִי.

⁶ בשונה מזולתו בפרשת כי תישא, שם מילה שונה לחלוטין, וַיִּנְחֹם. אצלנו בבנין פיעל שם בבנין נפעל.

⁷ בחלק מהדפוסים, הנר"ן דגושה אך אין זה הנוסח המדויק, בכתר ארם צובה אין דגש.

⁸ לשון זו היא תרגום של צלע, אבל לא מצאנוה בלשון חז"ל. הרמב"ם מפרש בכלאים ז ז עלעלה - צלע, ומציין לתרגום אחת מצלעתי בראשית ב כא.

ישברו צלעות החלל להוציא דם. והראשון נכון בדקדוק "והאחרון עֲצָמוֹ"⁹ (ראה יר' נ,יז), שהוא מגזרת 'עצם'; וזה דבר ידוע, כי הנשר יראה ממקום רחוק מאד מקום החללים וירוף שמה.

מבשר עזרא באיוב קורא בראב"ע נכון בדקדוק בבי"ת, ולכן נסתפק אם לקרוא בפסיק, או שמוסב על ההמשך. אבל נראה לעין שגם אם נגרוס בדקדוק מתפרש על עֲצָמוֹ לכן הוא מפרש שלפי הבנה זו יש להוסיף מלת 'כמו'. אבל כאמור לגרסת דקדוק בכ"ף אין מקום לכל הדיון. לשון מבשר עזרא באיוב

עי' לעיל בענין יעלעו דם שכתב ראב"ע "והראשון נכון בדקדוק". כתבתי כי מלת בדקדוק מוסב למטה. אמנם נוכל לפרש ג"כ שנמשך למעלה. עי' פי' ראב"ע לבראשית בשיטה האחרת דפוס לונדון צד י' (דקדוק פרשה הראשונה א' א') שכתב "והאומר כי ראשית איננו סמוך דבר נכונה לפאת הדקדוק ושקר מדרך הטעם". ובהושע ג' ב ואכרה "י"א ואקנה אותה כמו תכרו מאתם, ואינו נכון בטעם ובדקדוק". ולפי"ז צריך להוסיף בדברי פירוש בפסוק יעלעו דם מלת "כמו" לפני מלות "והאחרון עצמו". —

מט ו **אל-תתן כבודי** ראב"ע: ויאמר רבי משה הכהן הספרדי, כי כבודי כמו נפשי; ורבים בספר תהילות כמוהו; ויפה פירש, כי הטעם הוא כפול בדרך הנבואות: "שאל אביך" (דב' לב,יז); "מה אקב" (במ' כג,ח); והנה בסדס כמו בקהלס, ותבא כמו תחד, ונפשי כמו כבודי. ויאמר רבי יהודה בן בלעם הספרדי, שתעה רבי משה, כי כבוד הנפש הוא הגוף, כמו עדי בצואר, כטעם "המשביע בטוב עדיך" (תה' קג,ה); וראייתו: "וכבודי לעפר ישכן סלה" (תה' ז,י). ואני אומר, שרבי יהודה טעה, כי הנה הכתוב אומר "למען יזמך כבוד" (תה' ל,יג); "לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי" (תה' טז,ט) - שהוא הגוף; וזה "וכבודי לעפר" (תה' ז,י) הוא על דרך משל, שנכנעה נפשו עד העפר שאין למטה ממנו. והנה אתן לו עד נאמן, והוא "דבקה לעפר נפשי" (תה' קיט,כה).

וכתב מבשר עזרא:

עי' לעיל ע"ד בעה"מ בענין שם כבוד עי' א"ע פ' ויחי אל תחד כבודי ועי' עוד תהלים ק"ג א' ה', ט"ז ט', מ' י"א, גם ל' י"ג, נ"ז ו'.
'בעה"מ' הוא כפי הנראה בעלי המפרשים.

מט ט **גור ארנה יתנה** ראב"ע מובא במבשר עזרא:

לענין חסרון כ"ף הדמיון עי' א"ע פ' ויחי מ"ט ט' (נדפס בשבוש בפסוק ח') גור ארני יהודה, ואין בו כ"ף הדמות כמו עיר פרא (איוב י"א) (ולא הביא "לב שמח ייטיב גהה" משלי) ועי' לעיל.

במקרא במשלי יז כב לִב שֹׁמֵחַ יֵיטֵב גִּיהָה מִפֶּרֶשׁ (ראב"ע)¹⁰: גהה - חסר כ"ף, וטעמו 'מרפא'. וכן הפירוש: הלב שהוא שמח בחלקו ייטיב הגוף כגהה, בעבור שתולדתו לשמח; וחברו: "לא יגהה מכס מזור" (הו' ה,יג), שטעמו: לא ירפא מכס נגע.

⁹ ירמיהו פרק נ, יז וזה האחרון עֲצָמוֹ

¹⁰ במהדורת מפעל הכתר שך בר-אילן פירוש זה מיוחס לר' משה קמחי, אבל בפרויקט השו"ת (גרסה 22) עדיין פירוש זה מיוחס לראב"ע וכך היה לפני ר"מ ראטה ז"ל.

מט 1 עקרוֹשׁוֹר: יא אֶסְרִי לִגְפֹן עֵידָה: עֵירוֹ וְלִשְׂרָקָה בְּנֵי אֶתְנֹ; יז הַנֶּשֶׁךְ עֶקְבֵי־סוֹס בפרשת ויחי נמנים כמה בעלי חיים וידידנו משה רענן כתב בגליון ויחי שבת בשבתו ויגש עה על בעלי חיים מבויתים. מאמרו מצורף בזה.

14 מינים מבויתים

במהלך ההיסטוריה החקלאית תפסו מקום חשוב לא רק הצמחים אלא גם בעלי חיים. הם מלאו מגוון רחב של תפקידים כגון אספקת מזון (בשר וחלב), צמר, כלי תחבורה, כלי חרישה, כלי תקיפה צבאי ועוד. מגוון מיני בעלי החיים שביתנו כולל דגים, עופות ויונקים, אך אנו נתרכז בקבוצה המשמעותית ביותר עבור האדם, הנשענת על מספר מועט של יונקים אוכלי עשב גדולים (במשקל מעל 45 ק"ג). עד לפני מאה שנה בוייתו 14 מינים בלבד המתחלקים לשתי קבוצות: א. 5 מינים "עיקריים" שהם כבש, עז, בקר, סוס וחזיר. ב. 9 מינים "משניים" בעלי תפוצה גיאוגרפית מוגבלת יחסית כמו חמור, גמל, לאמה, תאו, אייל הצפון ועוד.

בפסוק בו פתחנו¹¹ נמנו ארבעה מתוך חמשת המינים ה"עיקריים" שביתנו על ידי האדם. המינים הם כבשים ועיזים הנכללים בקבוצה המשותפת צאן, בקר וסוסים. מרשימה זו נעדר החזיר למרות חשיבותו כחיית בית בחלקים גדולים של העולם. אין בידי תשובה חד משמעית לשאלה האם הוא נעדר משום שהתורה נמנעה מלהזכיר אותו, או משום שאכן הוא נאסר לאכילה גם במצרים. קרוב לוודאי שהיו תקופות בהן הוא נחשב לחיה טמאה לפחות בקרב המעמד העליון. לרשימה נוסף מין "משני" אחד, החמור, שמלכתחילה שימש חיית בית רק בתחום מוגבל בצפון אפריקה ומערב אסיה ולכן איננו חלק מרשימת חמשת המינים ה"עיקריים".

[א"ה: במכת הדבר בפרשת וארא מנויים גם גמלים שגם הם "משניים": שמות פרק ט ג הנה

יִדְיִי הוּיָהּ בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר בְּשִׁדָּה בְּסוֹסִים בְּחֻמְרִים בְּגַמְלִים בְּבָקָר וּבְצֹאן]

מתוך 148 יונקי הבר, אוכלי העשב היבשתיים הגדולים, רק 14 מינים עברו את מבחן הביות. נשאלת השאלה מה מאפיין את המינים האלו ומדוע רק הם צלחו מחסום זה? כהערת אגב אקדים שהפילים המשרתים את האדם אינם מינים מבויתים. חיה מבויתת היא חיה שהאדם שולט בתהליך רבייתה באופן בררני. ברירה זו גורמת במהלך הדורות לשינויים גנטיים בהשוואה לאבות המוצא. לעומת זאת הפילים במשק האדם הם פילי בר שנתפסו ואולפו אך לא עברו ביות.

הפירמידה האקולוגית

ראשית יהיה עלינו להכיר מודל אקולוגי בסיסי הנקרא "פירמידה אקולוגית". מודל זה מתאר את יחס הביומסה (יחס המשקל של החומר החי) בין רמות תזונה שונות בשרשרת המזון (צמחים --- < אוכלי עשב ---> טורפים ---> טורפי על). כאשר בעל חיים אוכל מזון כלשהו ומטמיע את הביומסה הנאכלת לביומסה של עצמו הדבר כרוך ביעילות נמוכה הנעה בסביבות 10%. כוונתי לכך שגם אם במהלך חיינו אנו אוכלים משקל של כ - 40 טון מזון אין הדבר אומר שכך הוא משקל גופנו. כדי לגדל 1,000 ק"ג בשר בקר נדרשים כ - 10,000 ק"ג תירס ואילו לגדל 1,000 ק"ג של בשר אריה יש צורך להאכיל אותו ב - 10,000 ק"ג של בשר בעל חיים צמחוני הניזון מ - 100,000 ק"ג תירס. הניצולת הנמוכה של המזון נובעת מכך שבעלי חיים

¹¹ בראשית מז יז וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף לֶחֶם בְּסוֹסִים וּבְמִקְנֵה הַצֹּאן וּבְמִקְנֵה הַבָּקָר וּבְחֻמְרֵים

"מבזבזים" אנרגיה רבה בתהליכים שונים כמו למשל שמירה על חום גופם. בבסיס "פירמידה אקולוגית" עומדים הצמחים שכמותם בטבע צריכה להיות הגדולה ביותר על מנת לספק מזון לשלבים הבאים של שרשרת המזון (ראו בשרטוט).

פירמידה אקולוגית

בגלל חוסר היעילות הבסיסית הזו לא בוית מעולם יונק טורף על מנת לשמש כמזון. יוצא מן הכלל הוא הכלב שבוית בכמה חברות עבור בשרו אך מדובר במצבים של חוסר ברירה משום שביותו התרחש באזורים גיאוגרפיים בהם לא היו חלופות טובות יותר. חברות אדם שזכו ביונקים צמחוניים מבויתים לא טרחו לאכול בשר כלב. יוצא מן הכלל נוסף הוא החזיר שבדומה לכלב איננו צמחוני, אולם שניהם ניזונים משיירי מזון ואשפה ולכן עלות גידולם נמוכה. שיקול דומה עומד בבסיס העובדה שכמעט ואין תרבויות המגדלות מפריטי פרסה (סוסים או חמורים) למאכל, למרות היותם אוכלי עשב. מעלי גרה מועדפים כמזון לא רק עלינו, מטעמי כשרות, אלא על רוב רובן של החברות האנושיות. מעלי הגרה מפרקים את העשב באופן יעיל ואילו ניצולת המזון במפריטי פרסה נמוכה באופן יחסי ולכן גידולם איננו כדאי.

לגדל או לצוד?

אוכלי עשב נוספים נמחקים מרשימת המועמדים לביות בגלל סיבות אחרות. גורילות ופילים אמנם אוכלים עשב אך קצב גידולם איטי. איזה מגדל גורילות או פילים ימתין 15 שנים עד שעדרו יגיע לבגרות? תושבי אסיה הזקוקים לפילי עבודה גילו שזול בהרבה לצוד אותם בטבע ולא לפלם. מינים אחרים אינם מתרבים בשבי כמו למשל גמל בר מהאנדים הנקרא ויגוניה. הצמר שלו נחשב למשובח והקל ביותר מכל החיות, אולם הדרך היחידה להפיק את צמר הויגוניה הוא על ידי לכידתן בטבע. מינים אחרים נפסלו לביות בגלל "אופיים" האלים, לדוגמא, הדוב הגריזלי שבשרו נחשב למעדן יקר. בעל חיים זה צמחוני בעיקרו וניזון היטב גם מפסולת. הוא גדל מהר באופן יחסי ומגיע למשקל עד 750 ק"ג. למרות יתרונותיו הרבים לא בוית הדוב הגריזלי ואף לא אולף משום שהחזקת דוב גריזלי עד בגרות מסוכנת עד כדי התאבדות.

מט ח יעקב עציון שבת בשבתו ויחי עה **יְהוָה אֱתָהּ יוֹדוּךָ אֶחָיִךְ**

בתקופת התנ"ך לא דיברו עברית. אבותינו דיברו אמנם בלשון הקודש, אך לשון זו לא נקראה בפהם "עברית", אלא "יהודית". בספר מלכים ב יח מסופר על רבשקה, שר מלך אשור, המגיע לירושלים ומשמיע דברי רהב באוזני ישראל. הפקידים הבכירים של חזקיהו המלך, שבקיאים היו בשפה הארמית ששימשה אז שפה דיפלומטית, ביקשו מרבשקה

שידבר איתם בשפה הבינלאומית (פס' כו): "דְּבַר-נָא אֶל-עַבְדֶּיךָ אֲרָמִית כִּי שְׁמַעִים אֲנַחְנוּ וְאֶל-תְּדַבֵּר עִמָּנוּ **יְהוּדִית** בְּאֶזְנֵי הָעָם אֲשֶׁר עַל-הַחֹמָה:" – אך רבשקה התעקש דווקא לדבר בלשון הקודש, כדי להפחיד את לב העם ולא להסתפק בדיבור לשרים.

רואים אנו ששמה של לשוננו כאן הוא "יהודית", וכך הוא גם בימי הבית השני, פעולה מדבריה נחמיה – המליץ על ההתבוללות שפשתה בישראל: "גַּם בַּיָּמִים הָהֵם רָאִיתִי אֶת הַיְּהוּדִים הַשֹּׁבְבִים נָשִׁים אֲשֶׁדִּדּוֹת עֲמֻנִיּוֹת מִזֹּאבִּיּוֹת. וּבְנֵיהֶם חָצִי מְדַבֵּר אֲשֶׁדִּדּוֹת וְאֵינָם מְכִירִים לְדַבֵּר יְהוּדִית".

התואר יהודי שימש במקורו כינוי לבן שבט יהודה (ראו לדוגמה בירמיהו נב כח: "זֶה הָעָם אֲשֶׁר הִגְלָה נְבוּכַדְרֶאצַּר בְּשָׁנָת שִׁבְעָה, יְהוּדִים שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְעֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה. בְּשָׁנָת שְׁמוֹנָה עֶשְׂרִים לְנְבוּכַדְרֶאצַּר מִירוּשָׁלַם נָפַשׁ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וּשְׁנַיִם". הכתוב מפריד בין היהודים, בני שבט יהודה, לבין אנשי ירושלים). מאוחר יותר הפך השם "יהודי" לתואר לבן ממלכת יהודה ואף לבן העם בכללו. כך למשל במגילת אסתר נקרא מרדכי "איש יהודי" – אף שהוא בן שבט בנימין ("אִישׁ יְהוּדִי הָיָה בְּשׁוֹשָׁן הַבִּירָה וּשְׁמוֹ מָרְדֳּכָי... אִישׁ יְמִינִי").

יעקב אבינו בירך את יהודה בנו בפרשתנו "אַתָּה יוֹדֵךָ אֶחָיִךְ" – ודרש ר' שמעון בר יוחאי: "יהי כל אחיך נקראין על שמך. אין אדם אומר 'ראובני אנא', 'שמעוני אנא', אלא 'יהודי אנא'". וכשם שבני העם נקראו "יהודים", אף שפתנו נקראה בתחילה על שם יהודה. רק בתקופת המשנה החלה השפה להיקרא בשם "עברית", וכן בתואר "לשון הקודש" (אמנם, בכמה מקומות בתלמוד השם "עברית" לא מכוון ללשון הקודש אלא ללשון בני עבר, הכלולה בין שפות לעז. כך נאמר במסכת מגילה (יח א): "קראה [= את מגילת אסתר] גִּיפְטִית [=מצרית, Egypt], עִבְרִית, עִילְמִית, מְדִית, יוֹנִית – לֹא יֵצֵא". בדומה, נאמר שאין לכתוב את ספר התורה בעברית, היינו בכתב העברי העתיק (מסכת סופרים א ז): "אין כותבין לא עברית, ולא ארמית, ולא מדית, ולא יונית... לא יקרא בה עד שתהא כתובה אשורית".

בהמשך תולדות העם – העברית הפכה להיות השם הרגיל של שפתנו, והמילה יהודית התייחדה דווקא לשפת הלעז שדיברו היהודים באירופה, הלא היא "היידית", ובשמה המוכר יותר – יידיש.

מט ט ר' יעקב לויפר **גִּזְרֵי אֲרֵיזַל יְהוּדָה מִטָּרְף בְּנֵי עֲלִית**

פירש"י: מטָרֵף – ממה שחשדתיך (לעיל לו לג) בטָרֵף טָרֵף יוסף חיה רעה אכלתהו. וזהו יהודה שנמשל לאריה: בני עלית – סלקת את עצמך. ואמרת (שם כו) מה בצע וגו'. וכן מהריגת תמר שהודה (לעיל לח כו) צדקה ממני.

ורשב"ם כתב: מטָרֵף בְּנֵי עֲלִית – את¹² יהודה בני. לאחר שעלית מטָרֵף באומות ותכרע ותשכב בעירך – לא יבוא אויב להחרידך ולהקימך ממקומך. זהו עיקר פשוטו. בְּנֵי – כפילו של יהודה. והמפרשו במכירת יוסף לא ידע בשיטה של פסוק ולא בחילוק טעמים כלל.

לכאורה כוונתו בדברים החריפים האלו לפירושו של רש"י. ותימה. דממה שכתב שחילוק הטעמים מתנגד לפירוש זה. נראה שסבר שרש"י מפרש 'מטָרֵף בְּנֵי – עלית' ומלת 'בני' מוסבת על יוסף¹³ וזהו דלא כהטעמים שהטעימו מלת מטָרֵף בטיפחא

¹² א"ה: רשב"ם רגיל ללשון התלמוד אף לשון נוכח גם לזכר וכן בפרשת בהעלותך במדבר יא טו את־עֲשֶׂה לִי.

¹³ ולכן טרח להדגיש בפירושו: בני – כפילו של יהודה. דלא כמו שהבין בפירוש רש"י.

שהיא טעם מפסיק. ומלת גָּנִי במונח שהוא טעם משרת. אך רש"י להדיא מפסיק בפירושו כמו הטעמים כמו שמוכח מדיבורי המתחיל שלו. וראב"ע כתב שלפי פירוש זה היה צריך לומר 'העלית' שהוא פועל יוצא ומדבריו נראה שהבין כמו רשב"ם שמלת גָּנִי מוסבת על יוסף ולכן טען שאם כן היה צריך לכתוב 'העלית' שהרי הוא העלה את יוסף מן הטרף באמרו 'מה בצע כי נחרוג את אחינו' [אולי לזה התכוון הרשב"ם באמרו 'לא ידע בשיטה של פסוק]. אך שוב, רש"י להדיא מפרש שעלית' מוסב על יהודה ולא על יוסף. וסברתי לפרש שהיה פירוש כמו זה שרשב"ם וראב"ע מתקיפים. ורש"י פירש בכוונה כמו שפירש כדי לתרץ את קושיותיהם. אמנם באונקלוס כבר מובא פירושו של רש"י: ארי מדין קטלא ברי נפשך סליקתא. נפיוסוק הטעמים לא מוכח מאונקלוס אבל מוכח שעלית' מוסב על יהודה ולא על יוסף]

מט יד **יִשְׁשַׁכַּר חֲמוֹר גֵּרָם רִבֵּץ בֵּין הַמְּשַׁפְּתִים:**

ראב"ע: והנה חמור - סמוך, על כן רובץ.

יש לדון מה הקשר בין הסמיכות ובין הצורה הבינונית. בפירוש של ר"א וייזר על פירוש ראב"ע של מוסד הרב קוק מפרש שכוונת ראב"ע שהחמור הוא הרובץ ולא הגרם. על דבר ראב"ע אלה העיר הגאון ר' משולם ראטה בספר מבשר עזרא. **הראב"ע בפסוק יִשְׁשַׁכַּר חֲמוֹר גֵּרָם — בראשית מט—יד — כיוון נגד דחו"ל בנדה ל"א, שנטה לאהל לאה, שלפי זה צ"ל רבץ ולא רובץ.**

נביא בזה את דברי התלמוד בנדה לא א והיינו דאמר רבי יוחנן: מאי דכתיב [בראשית ל טז] וישכב עמה בלילה הוא - מלמד שהקב"ה סייע באותו מעשה, שנאמר **יִשְׁשַׁכַּר חֲמוֹר גֵּרָם** - חמור גרם לו ליששכר. ומפרש רש"י: קודש' צריך הוא סייפה שנטה חמורו של יעקב לאהל לאה ואותו הלילה של האחרות¹⁴ היה. חז"ל מצאו רמז במילה **גֵּרָם** שהיא שם עצם מלעיל כאילו כתוב **גֵּרָם** פועל עבר. גם השורש ג.ר.ם במובן זה אינו מקראי. כך שדברי חז"ל כאן אינם אלא רמז בעלמא. לכן אין בכלל מקום לחפש במפרשים התאמה לדברי חז"ל.

נ יז **אֲנִי** בספר מבשר עזרא מביא פירוש ראב"ע כאן.

פ' ויחי נ' י"ז **"אנא לשון פיוס"** ובפ' תשא בפיה"א **"אמר הנגיד כי אנא מבולע הלמ"ד כמו אל נא, ופי' אל מגורת הואיל, וזה רחוק. רק אנא אל נא תעשה ככה, ופי' אנא כמו פיוס או דרך הודאה כמו זה, וככה אנא ה' כי אני עבדך (תהלים קט"ז ט"ז)"**. — ובפיה"ק שם **"ומלת אנא לשון פיוס"**. ועי' בפ' תהלים שם ובפ' נחמ' ועי' לעיל.

הבטים לשוניים תהלים י

דקדוקי קריאה תהלים י

א **לְמָה** הטעם במ"ם מלרע וללא דגש **תְּעָלִים** עי"ן בשוא נח לא בחטף פתח.

¹⁴ יש לדון למה ציין רש"י של האחרות, הלוא היא התחלפה עם רחל.

ו אָמַר בְּלָבוּ מִלִּים אֱלֹהִים חֹזְרוֹת עַל עֲצֻמָּן בַּמִּזְמוֹר זֶה וְצִרִיךְ לִהְיוֹת לֹא לִבְלָבֵל בִּינִיחָן

ח בְּמִאֲרָב הָאֵלֹף בְּשׁוּוֹא נַח לֹא בַחֲטָף פֶּתַח (יֵשׁ דְּפוּסִים שֶׁהִשְׁתַּבְּשׁוּ בַּזֶּה)

ט לִחְטוֹף עֲנִי יִחְטָף בְּמִלָּה הָרִאשׁוֹנָה חֲטָף פֶּתַח, בְּשִׁנִּיה שׁוּוֹא נַח

יב קוֹמָה ה' הִטְעַם בַּמִּם מִלְרַע

יג רָשַׁע | אֱלֹהִים לִהְיוֹת מִהַדְּבָקָה הַמִּלִּים מַחֲשֵׁשׁ חִירוֹף ר"ל

הַעֲתֵק מִגְלִיחַן תַּהֲלִים ט

מִזְמוֹר זֶה (ט) הוּא מִזְמוֹרֵי א"ב, אֲבָל אֵין בּוֹ א"ב שְׁלֵם. סוֹף הָא"ב הוּא בַּמִּזְמוֹר הַבֵּא (י) אֲבָל כַּמָּה אוֹתִיּוֹת חֲסֵרוֹת בָּהֶם. בְּדוּמָה לַמִּזְמוֹר לֹא אוֹתִיּוֹת הָא"ב רִמּוּזוֹת בְּרִאשֵׁי פְסוּקִים לַפְעָמִים בְּדִילּוֹג. נִנְסָה לִהְיוֹת עַל מָה שִׁישׁ.

א - אֲוִדָה; ב בָּשׁוּב-אֲוִיבִי; ג - נִעְרָף; ד - חֲסֵר; ה הָאֲוִיבִי; ו אַרְבַּעַת פְּסוּקִים רְצוּפִים פּוֹתֻחִים בּוֹי"ו וְה', וְהוּא, וְיִהְיֶה, וְיִבְטָחוּ. כִּנְרָאָה וְיִהְיֶה הוּא רֹאשׁ הַפְּסוּק שֶׁל אוֹת וי"ו.

ז זִמְרוֹ; ח חֲנֻנִי; ט טָבָעוּ; י יָשׁוּבוּ; כ כִּי

ל תַּחֲלִיל מִזְמוֹר י לָמָּה

מ-צ חֲסֵרוֹת

ק קוֹמָה

ר רָאָתָה

ש שָׁבַר

ת תִּבְאָתָה

[הַקְדַּמַּת הַרְדָּק לַמִּזְמוֹר: הַמִּזְמוֹר הַזֶּה לֹא אָמְרוּ דוּד עַל עֲנִין אֶחָד מִיּוֹחַד, אֲלֹא תַפְלָה הוּא שִׁיתַּפְּלֵל בַּהּ כָּל אָדָם שֶׁהוּא בִּצְרָה מֵאוֹיְבוֹ. וְסֵפֶר בּוֹ דְּרָכֵי הַרְשַׁע בַּעֲשֻׁקוֹ הָעֲנִי, וְאִשֶּׁר אֵין לוֹ כֹּחַ לְהִנְצֵל מִמֶּנּוּ; וְלִפִּי שְׁבֻרֹב לֹא יַעֲשֶׂה הָעוֹשֶׁק בְּפִרְהֶסִיא, סֵפֶר עֲשֶׂק הַרְשַׁע שִׁיעֲשֶׂק הָעֲנִי בַּמֵּאֲרָב וּבַמִּסְתָּר, וְאֵין לוֹ דֶּרֶךְ לְהִשְׁמֵר מִמֶּנּוּ, אֲלֹא אֵל ה' עֲנִינוֹ. וְסֵפֶר הַרְשַׁע בִּיחִיד וּבִרְבִּים (רֹאֵה לַהֲלֹךְ), כִּי הָרֹאשׁ הוּא אֶחָד וְעוֹזְרוֹ הֵם רַבִּים. וְסֵפֶר בּוֹ גַּם בְּכֻלּוֹ הָעֲשֶׂק שֶׁעֲתִידִין אוֹמוֹת הָעוֹלָם לַעֲשׂוֹק אֶת יִשְׂרָאֵל בְּאַרְצָם; לִפְיָכָּךְ אָמַר "אֲבָדוֹ גּוֹיִם מֵאַרְצוֹ" (לַהֲלֹךְ, טז), וְאָמַר "לַעֲרֹץ אֲנוֹשׁ מִן הָאָרֶץ" (לַהֲלֹךְ, יח).

הַקְדַּמַּת ר"מ הַמֵּאִירִי לַמִּזְמוֹר: נִרְאֶה שֶׁזֶּה הַמִּזְמוֹר נֶאֱמַר עַל זְמַן הַגְּלוּת, שֶׁהָאוֹמוֹת בַּמַּעֲלָה וְהָעַם הַנִּבְחָר בַּשִּׁפְלָה, וְרוֹמְסִים אוֹתָם וּמַחֲלִלִים תַּמִּיד.

י א [לָמָּה ה' תַּעֲמֹד בְּרִחְוֹק לַעֲתוֹת בְּצָרָה:]

לָמָּה ה' הִטְעַם אֵינוֹ בְּלִמָּד כִּפִּי שֶׁהִמְלִיחַ לָמָּה מוֹטַעַמַת כְּרָגִיל, אֲלֹא בַּמִּם מִלְרַע. הַהִסְבֵּר הַמְּקוּבֵּל הוּא שֶׁאוֹת גְּרוֹנִית "מוֹשַׁכַּת" אֶת הַטַּעַם בְּמִלָּה לַפְּנִיָּה אֵלֶיהָ. כְּלוּמָר כִּיּוֹן שֶׁהִמְלִיחַ ה' פּוֹתַחַת בַּהֲבֵרַת אֵלֶיךָ, הִרִי הַטַּעַם בְּמִלָּה לַפְּנִיָּה נִמְשָׁךְ אֵלֶיהָ. תוֹפַעַה זֶה נִמְצָאָה בַּהֲמִשָּׁךְ הַמִּזְמוֹר: קוֹמָה ה'.

מִהַעֲנִיין לְהַבִּיא כֵּאֵן אֶת דְּבָרֵי הַשׁוֹלְחָן עֶרֶךְ אוֹרַח חַיִּים סִי ה'.

יְכוּיִן בְּבִרְכוֹת פִּירוּשׁ הַמִּלּוֹת. כְּשִׁיזְכִּיר הַשֵּׁם [כְּלוּמָר שֵׁם הוִיָּה], יְכוּיִן פִּירוּשׁ קְרִיאָתוֹ בְּאֵדְנוֹת שֶׁהוּא אֲדוֹן הַכֹּל, וְיְכוּיִן בְּכַתִּיבָתוֹ בְּיוֹד ה"א שֶׁהִיָּה וְהוּא וְיִהְיֶה. וּבִיאֹר הַגִּרָּא ז"ל:

טור. והוציאו מדברי הר"י בס' היראה שכתב 'אצל פסוק ראשון שבק"ש ובכל א' מב' שמות האמורים בפסוק ראשון יאריך עד שיחשוב היה הוה ויהיה כו' ואח"כ כתב 'ובכל פעם בהזכירו שם המיוחד יחשוב בו פי' קריאתו שהוא ארון הכל'.

אבל משמע שם שא"צ לחשוב אלא פי' קריאתו, רק בק"ש ששם ב' השמות מורין על היה כו'. וכן עיקר לפי עומק הדין כי בכל הולכין אחר הקריאה וא"צ להרהר כלל על הכתיבה, אף שיש בהכתיבה סודות גדולות והם הלכה למשה מסיני. וכן כאן הולכין אמר הקריאה בנקודתו.

וכן כשיבוא וכל"ב לפניה האלף נחה וכלב בפתח משא"כ בכתיבה היה צ"ל בחירק [ידוע שלפני השמות הויה ואל, האל"ף אחרי אותיות השימוש ו, כ, ל, ב, נבלעת ואינה נהגית. למשל בראשית יח יב וְאֵדְנִי זָקֵן: האל"ף אינה נשמעת. אבל לו היה שם הויה נקרא כמו שהוא מנוקד בספרים כלומר יֶאֱאָא¹⁵ הרי אות השימוש הייתה צריכה להנקד בחירק כמנהג אותיות בוכל"ם לפני יו"ד שואית] וכן למה לפניה רפה [המ"ם במילה למה ללא דגש לפני גרונית]¹⁶ וכן לפני שם הויה] וכן בג"ד כפ"ת אחר השם הוא תמיד בדגש [מודעת זאת שאותיות בג"ד כפ"ת דגושות כשהן בראש המילה, אבל אם המילה לפנין מסתיימת בהברה פתוחה ומוטעמת בטעם מחבר, לרוב באותיות יהו"א נחות, הן אינן נדגשות]¹⁷. ואנו רואים באינספור מקומות דגש אחרי שם הויה בטעם מחבר¹⁸, וזה מוכיח שהאות האחרונה איננה ה"א נחה אלא יו"ד מונעת¹⁹] וכן מונה במסורה אֲדָנִי בָּס ג' מפקין רפויין [תהלים סח יח אֲדָנִי בָּס, כתוב במסורה הקטנה: ג' מפ"י רפי' כלומר בשלושה מקומות יש מפיק (רק אחד מהם מפיק יו"ד השנים האחרים מפיק וי"ו) ואע"פ כן בי"ת ותי"ו רפויים]²⁰, ולולא נשמעה כאן הברת יו"ד מונעת לא היה צורך להזכיר את החריג²¹] והקריאה האלף בח"פ כי ניקוד השם לפי קריאתו כמו בכל הקריין שבתורה [מה שמנוקד בספרים שם הויה אֶאָא, הוא כי כן ניקוד שם אדנות, כמו בכל כתיב וקרי במקרא הכתיב מנוקד בניקוד הקרי] וכן [תהלים סח כא] וְלֹאֲדָנִי לְמֹנֹת תִּצְאֹת: הלב"ד בצרי והוא פשוט מאד [כמו שם וְלֹאֲדָנִי האל"ף נעלמת (ונקרא כאילו כתוב וְלֹאֲדָנִי) כך היא נעלמת גם בשם אדנות והויה. וְלֹאֲדָנִי שם אלה' כתוב באותיות הויה, וכשיש אותיות וכלב לפני השם האל"ף נעלמת ממש כאילו כתוב שם אלה' במלואו]. ולכן כששני שמות סמוכין פעמים ניקודו בניקוד אלהים²² אבל השם בעצמו ניקודו נעלם כמו כל כתבין שבתורה וניקודו הוא סוד שם המפורש וגם אם בא לחשוב פי' כתיבתו אין פירושו כן [היה הוה ויהיה] אלא נמצא קיים וכמו בראשית ג כ שֵׁם אִשְׁתּוֹ תְּהָהּ וכמ"ש הר"ש [רש"י שם: וחוה - נופל על לשון 'חיה', שמחיה את ולותיה, כאשר תאמר "מִיָּחָ הָיָה לְאָדָם" (קה' ב, כב) - כלשון 'היה'. וש"מ: ע"כ מביאור הגר"א.

¹⁵ לא מובא כאן שם הויה ממש בגלל קדושתו, ולכן האותיות האחרות הוחלפו באל"ף.

¹⁶ לפני חי"ת נשארת מלעיל.

¹⁷ לכלל זה יש יוצאים מהכלל, ובספרי המדקדקים מבואר הכל. יש על זה חוברת מהרב שריה דבליצקי נר"ו בשם "חק יהו"א ומבטליו". המעוניין יכול לקבלו אצלי.

¹⁸ יצינו כאן כמה מספר תהלים: יט, ט: מִצְנֹת ה' בָּרָה ; כו, א: וּבִה' בָּרָהּ תִּתְחַתֵּי לֹא אֶמְעָד: כט, ד: קוֹל ה' בְּכַח

¹⁹ הוזכר לעיל שמבטל הדגש הוא הברה פתוחה, אבל אם היו"ד מונעת, אין מניעה לדיגוש בג"ד כפ"ת אחריה, למשל גוי גָדוֹל.

²⁰ השניים של וי"ו מונעת: ישעיהו לד, יא: וְנָטָה עָלֶיהָ קוֹתָהּ וְאֶבְנִי-בָהּ: יחזקאל כג, מב: וְקוֹל הַמֶּזֶן שָׁלוֹ בָּהּ

²¹ כאן לא מובנת כל כך ראיית הגר"א. הלא בפסוק זה יש שם אדנות, ולכן לולא החריגות הלא ברור שצריך להיות דגש (ראה למשל דניאל א ב וַיִּתֵּן אֲדָנִי בָּרָהּ). כנראה הגר"א התכוון רק להבליט את ודאות הדגש עד כדי שכאשר הוא איננו מופיע המסורה מציינת עליו, וממילא הוא הדין בכתיב הויה.

²² אבל לפעמים לא, למשל ב"ג מידות בפרשת כי תשא יש ה' ה' רצוף ושניהם שם הויה, והפיכת הויה לאלה' שכיחה כששם אדנות כתוב בכתיב אדנות לידו.

כך נראה ולי' אֲדִי לְמִנֹּת תִּצְאֹת: בכתר ארם צובה
לסיכום: הגר'א חולק על השו"ע, ולדעתו בשם הויה די בכוונת אדון הכל כבשם אדנות, ומה
שנמצא על כוונת היה הויה ויהיה הוה רק על פסוק ראשון בקריאת שמע.

בהמשך הוא מוכיח שאין אנו יודעים את ניקוד שם ההויה, והניקוד יאָאָא בספרים הוא העתק
ניקוד אדנות כמו בכל כתיב וקרי שנהוג לנקד את אותיות הכתיב בניקוד הקרי, ולתת את
הקרי ללא ניקוד בצד או בשוליים.²³

והוא מראה שלגבי כמה כללי דקדוק המושפעים מכתיב אל"ף, כמו ניקוד אותיות השימוש
משה וכלב, או רפיון המ"ם של למה, דין יו"ד שם הויה כאל"ף שם אדנות לכל דבר. נוסף
לזה הוא מצביע על כך שהויה בניקוד שם אלה' מתנהג בכללי משה וכלב כאילו כתוב שם
אלה' במפורש. נוסף לזה הוא טוען שאין פירוש השם הויה אלא "נמצא קיים", כך שאם יכוון
כך "היה הויה ויהיה" אין הוא מכון את פירוש השם. ע"כ הגר'א והסבר דבריו.

הסיבה לדיגוש מ"ם של לְמָה או נו"ן של הִנֵּה ושל אָנָּה, היא לתפארת הקריאה. אין תפקיד
דגש זה לסגור הברה²⁴. אם מאיזו סיבה ההברה לפני התפארת אינה מוטעמת, אין כבר מקום
לדגש.

בְּרַחוּק [ראב"ע: אין ספק, כי כבוד השם בכל מקום הוא; רק כאשר לא יראה עוזו, ידמה
לאיש עומד מרחוק, על כן לא יראה; או הוא קרוב ויעלים עיניו לעתות שאנחנו בערה].
רד"ק: ובי"ת ברחוק רוצה לומר: במקום רחוק.

בְּצִרָה: דברי רס"ג ודונש הובאו במזמור הקודם.

רש"י: תעלים לעתות בערה - תעלים עיניך לעתות הערה.

[הרב מלבי"ם: מצייר כאלו ה' עומד תמיד מרחוק, שנדמה לנו כאילו אינו משים לב
להשגיח ממרום שבתו על הנעשה פה בשפל, ורק בעת הצרה שהוא העת אשר יתקרב
אל העולם הלז וישפוט בני אדם על רוע מעשיהם, שאז לא יעמוד עוד מרחוק, אבל גם
אז אחר שאינו מעניש בעצמו רק על ידי הרשע שהוא שבט אפוי, והרשע חושב כי בכח
ידו הוא עושה זאת, וכן בני אדם חושבים שהוא מקרה ושלא על פי ה', ואם כן למה
תעלים את עצמו גם לעתות בערה, הגם שאינך אז מרחוק ואתה שופט ומעניש, בכ"ז
תסתיר את עצמך בל יראו שאתה הוא העושה זאת]

[לפי הרב מלבי"ם תעלים מתפרש תְּתַעֲלֶם: תעלים. את עצמך, כמו ופרעה הקריב [שמות יד י'
מתפרש: התקרב], ולמ"ש יאמר גם כן שמעלים את העתות בערה. בגאות רשע. שידמה
שהרשע עושה העת צרה, ובזה הוא יוצא כדינו על העתות, וב' בגאות ב' התוך].

ב [בְּגִאֲוַת רָשָׁע יִדְלַק עֵינִי יִתְפָּשׂוּ בְּמִזְמוֹת זֵו הַשְּׁבוּ:]

בְּגִאֲוַת רָשָׁע יִדְלַק עֵינִי בלשוננו היינו אומרים, הרשע בגאותו ידלק [אחרי] עני.

[רש"י: ירדוף, כמו "כי דלקת אחרי" (בר' לא, לו).]

ראב"ע: בגאותו של רשע. ידלק עני - כמו "ירדף".

יִתְפָּשׂוּ בְּמִזְמוֹת זֵו הַשְּׁבוּ: מי יתפשו העניים או הרשעים? רש"י: נתפסים הם העניים
במזמות שהרשעים חושבים עליהם.

ראב"ע: וטעם יתפשו - הרשע, שהוא הפקיד (ע"פ יר' כ, א), וחביריו עמו.

²³ בדפוסים בדור האחרון החלו לנקד ולהטעים גם את הקרי, ובהוצאת קורן השמיטו את הניקוד מהכתיב למנוע
קריאה מוטעית.

²⁴ במילה אָנָּה חייבים לומר כן, כי הקמ"ץ באל"ף הוא קמץ רחב.

רד"ק: הוא תפלה: יהי רצון מלפניך שיתפשו הרשעים במזמות שחשבו לתפש העניים. ופירוש זו - כמו 'אשר'; וכן 'זו חטאנו לו' (יש' מב, כד).

ג [כִּי־הִלֵּל רָשָׁע עַל־תַּאֲנֶת נַפְשׁוֹ וּבִצָּע בְּרָךְ נַאֲץ ו ה':]
[רש"י: מוסב על "למה ה' תעמוד ברחוק" (לעיל, א); כי עתה עָשָׂו הַרשָׁע מתהלל, שְׁמָיִם כל תאות נפשו.

ראב"ע: אמר רבי משה: כי תחת 'אשר', והטעם: אשר יהלל רשע בעבור השיגו תאות נפשו. כנראה גם הוא מפרש שחוזר לתחילת המזמור, למה אתה מתעלם על אשר הרשע מהלל. ר' מנחם המאירי: כי הלל רשע וגו' - כלומר: ראוי לך ולמעלתך שתענישהו על זה, כי הוא מהלל עצמו בהתמלא תאותו, לומר כי ידו עשתה לו. רד"ק מפרש 'כי' כפשוטו נתינת טעם וגם בהמשך לפסוק הקודם: לפי שהוא מהלל עצמו על תאות נפשו שעשה, ואין מונע ממנו, תראה לו אתה שיש גבוה עליו, ויתפש במה שחשב לעשות].

וּבִצָּע בְּרָךְ נַאֲץ ו ה': בוצע הוא גזלן, לא נתעכב על זה. איך מתפרש המשך הפסוק?
תרגום: דמברך גברא טלומא מרחק מימרא דה' [המברך איש רודן (צורר) מנאץ את דבר ה'].

רש"י: והגזלן סיבח את עצמו לאמר: נאץ את ה', וסלום יהיה לו (ע"פ דב' כט, יח).

בְּרָךְ כאן מתפרש כמו הפסוק בנצבים: וְהַתְּבָרַךְ בְּלִבָּבוֹ לְאַמֵּל שְׁלוֹם יְהוָה־לִּי.

ראב"ע: אמר רבי משה: כי תחת 'אשר', והטעם: אשר יהלל רשע בעבור השיגו תאות נפשו. והבוצע אשר הוא מברך השם, הוא מנאץ; ויהי ברך כמו "ברך גבות אלהים ומלך" (מלכים א כא ג); "ברך אלהים ומות" (איוב ב, ט). או פירוש ברך - דורון ומנחה, והוא שם, כמו "וְהַדְבֵּר אין בהם" (יר' ה, ג); וכמוהו "וברך ולא אשיבנה" (במ' כג, כ). ואיננו נכון, כי "וברך" פעל עבר, וכאלו כתוב 'וברך ברכה ולא אשיבנה'. ולפי דעתי, כי הלל "רשע" הנזכר למעלה (פס' ב) גבוה רשע אחר אשר התאוה, ויברך הבוצע אשר נאץ השם; והנה ברך כמו הלל.

ננסה להסביר, לפי הפירוש הראשון למה מתהלל הרשע? כיון שהוא השיג את תאות נפשו. והבוצע מנאץ (מכעיס) את ה' בזה שהוא מגדפו. בפירוש השני בְּרָךְ הוא שם עצם שמשמעו דורון ומנחה (ועל קושיית רש"י שאם כן היה צריך להיות מנוקד בְּרָךְ בסגולים, הוא עונה שמצאנו שם עצם אחר על משקל פיעל עבר וְהַדְבֵּר אין בָּהֶם, וכך לדעתו יתפרש גם הפסוק בפרשת בלק.

ראב"ע מפרש שהרשע מהפסוק הקודם מהלל רשע שמתאוה, והוא (הרשע מהפסוק הקודם) מברך=מהלל גזלן שמנאץ ה'. לדבריו אין צורך לפרש מברך מלשון גידוף. [בדרך זו פירש גם ר"מ המאירי: ובוצע ברך - רוצה לומר, שהוא מברך הבוצע, רוצה לומר: הגזלן והחמסן, הוא ואוחזי דרכו, ומנאץ האל לדבר עליו תועה (ע"פ יש' לב, 1), לומר, שאין לו יכולת להציל עשוקיו מידו.

הרב מלבי"ם: ר"ל הרשע מתהלל ומתפאר על תאוותו, כי כל בני אדם תאוותיהם גדולה מכחם והשגתם, שאין לך אדם אשר ישיג מאויו, יש לו מנה מבקש מאתים, עד שאינו יכול להתהלל שהשגתו גדולה מתאוותו, כי תאוותו תתהלל עליו שהיא גדולה על כח ידו והשגתו, לבד הרשע שהוא משיג יותר ממה שמתאוה עד שהוא יכול להתהלל על תאות נפשו שהשיג יותר מאשר התאוה, ובכל זאת הגם שהוא מצליח כ"כ בוצע ברך נאץ ה', מי שמברך ומשבח את הרשע הבוצע, ר"ל שמקנא א"ע בהצלחת הרשע בזה נאץ את ה' ובזה נחשב לו לעון פלילי כאילו הכעיס את ה', ובמזימות זו חשבו הם נתפסים ביד הרשע ויקבלו ענשם.]

דרשת התלמוד בבא קמא צד א: ר' אליעזר בן יעקב אומר, הרי שגזל סאה של חטין טחנה לשה ואפאה והפריש ממנה חלה, כיצד מברך? אין זה מברך אלא מנאץ ועל זה נאמר [ו]בוצע בך נאץ ה'. רש"י שם: גוזל ומזכך. זולע כמו כל ב'צע ב'צע (משלי א יט):

ה [יחילו דרכו בכל-עת מרום משפטיך מנגדו כל-צורכיו יפית בהם]: נקדים דרשה מהתלמוד הבבלי ברכות ז ב (דברי רש"י משולבים):

ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה, שנאמר [משלי כח ד] עוזבי תורה יחללו רשע ושומרי תורה יתגרו בס. תניא נמי הכי רבי דוסתאי ברבי מתון אומר מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה שנאמר עוזבי תורה יחללו רשע וגו', ואם לחשך אדם לומר והא כתיב (תהלים לו א) אל תתחר במרעים אל תקנא בעושי עולה! אמור לו, מי שלבו נוקפו [היכר מעצירות שזילו] אומר כן [מפרס אל תתחר במרעים אל תתקוטט והוא לינו כן]! אלא אל תתחר במרעים [להתגרות צמעסיהס²⁵ לומר לעסה כן גם אני:] - להיות כמרעים אל תקנא בעושי עולה - להיות כעושי עולה. ואומר (משלי כג יז) אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום [אפשר לומר אל תתקוטט עם רשעים, כי אם ביראת ה', יראי ה? אלא על כרחך אל יקנא לבך לעשות כמותן]. איני? והאמר רבי יצחק אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו, שנאמר יחילו [יליחו]. וחזרו על כן לא יחיל טובו (איוב כ כא) [דרכיו בכל עת! ולא עוד אלא שזוכה בדין, שנאמר מרום משפטיך מנגדו] [מסולקין ליניך כרחוק הימנו]! ולא עוד אלא שרואה בצדו שנאמר כל צוררו יפית בהם [צנפיתו הוא דוחה אותם כקס]! לא קשיא הא במילי דידיה הא במילי דשמיא ואיבעית אימא הא והא במילי דשמיא ולא קשיא הא ברשע שהשעה משחקת לו הא ברשע שאין השעה משחקת לו ואיבעית אימא הא והא ברשע שהשעה משחקת לו ולא קשיא הא בצדיק גמור הא בצדיק שאינו גמור.

רש"י: ילכחו; ודומה לו "על כן לא יחיל טובו" (איוב כ כא).

גם דברי רש"י בהמשך הפסוק מתאימים לדרשה זו.

ראב"ע: אמר רבי משה הכהן, כי פירוש דרכיו - חפציו, כמו "לב אדם יחשב דרכו" (מש' טז, ט). וטעם יחילו - יבואו, כמו "יחולו על ראש יואב" (שמואל ב ג כט); והטעם, כי יבואו לו ויתכנו לו צרכיו כחפצו. או יהיו דרכי אלהים, וטעם יחילו - שהיה ראוי שיפחידוהו, מגזרת "יחיל" (שמי' טו, יד). והנכון בעיני, כי יחילו - פועל יוצא מגזרת "יחיל כולדה" (יר' ו, כד); והפעול חסר, כמו "לא תרצח" (שמי' כ, ג). ודרכיו שב אל הרשע, כי דרכיו יפחידו המשכיל בעבור שיצליחו. [גם רד"ק פירש כן:]

מרום משפטיך מנגדו [פירושו של רש"י כפירוש על דברי התלמוד שהובאו לעיל].

ראב"ע: כמו "ואתה מרום לעולם ה'" (תה' צב, ט), והוא השם; והטעם: אתה, מרום, סרו משפטיך מנגדו.

יש לציין שאין טעם מפסיק במילה מרום

[כל-צורכיו יפית בהם: בלשוננו היינו אומרים: בכל צורריו יפית. קטע זה של הפסוק פותח במושא, בדומה לזה תהלים סה ד פשטינו אתה תכפרם: המושא נזכר גם אחרי הנשוא. ר' ישעי' מטראני: כמו "ופגריכם אתם" (במ' יד, לב); כך היא מילת בהם. יפית - לשון 'הפחדה', שמפית בהבל פיו.]

²⁵ ראינו לשון התגרות כזו במה שהובא בדברי חז"ל עבודה זרה יח ב על תחילת ספר תהלים: דרש ר' שמעון בן פזי אשרי האיש אשר לא הלך לטרטיות ולקרסיות של גויים וברך חטאים לא עמד זה שלא עמד בקנגיון ובמושב לצים לא ישב שלא ישב בתחבולות שמא יאמר אדם הואיל ולא הלכתי לטרטיות ולקרסיות ולא עמדתי בקנגיון אלך ואתגרה בשינה ת"ל ובתורתו יחגה יומם ולילה.

יְפִיחַ בָּהֶם: ראב"ע: כמו "אנשי לצון יפִיחוּ קריה" (מש' כט, ח).
 רד"ק: כמו נפִיחת הפה הם לפִנּוּ. או הוא מענין 'פח ומוקש' (ראה עמ' ג, ה), כלומר, שיש להם פח ללכדם; וכן "יפִיחוּ קריה" (מש' כט, ח).
 על פסוק זה במשלי יש חילוקי פירושים, כנראה ראב"ע מתכוון לפרש שם כמו הרד"ק כאן.
 [הרב מלבי"ם: **יחילו דרכיו בכל עת**, שהוא מוצלח בהצלחה למעלה מן הטבע, כי המצליח בדרך הטבע לא יצליח לא בכל הדרכים ולא בכל העתים, ר"ל שלא יצליח רק בדרך אחד אם בחר הדרך שמוכן להצליח בו ע"פ הטבע, ולא בכל העתים רק בעת פרטי המוכן אל ההצלחה לא בעת רעה, אבל הוא יחילו כל דרכיו, שכל האמצעים אשר יבחר יצליחו, וגם יצליח בכל עת, אף בעת רעה, וזה מורה שהצלחתו למעלה מן הטבע וגם מרום משפטיך מנגדו גם בעת שתעשה משפט בעולם ויבוא רעות השגחיית כמו דבר ורעב אין המשפטים נוגעים בו, רק כל צורריו יפִיחַ בהם שהוא משתמש במשפטיך להפִיחַ בהם את צורריו, שיחולו המשפטים בצורריו ובו לא יגע רע]

ו [אָמַר בְּלִבּוֹ בַּל־אֲמוֹט לְךָ נָדָר אֲשֶׁר לֹא־בָרַע:]
אֲשֶׁר לֹא־בָרַע: תרגום: מלמעבד ביש, כלומר מלעשות רע.
 רש"י: לא תזנא עלי רעה לדורותי.
 ראב"ע: אשר לא אראה; כמו "ואל אראה ברעתי" (במ' יא, טו).
 ראב"ע משלים כאן מילה חסרה: אראה.
 רד"ק: אמר - חושב בלבו: **בל אמוט לעולם**, לא אמוט מגדולתי. לדר ודר אשר לא ברע - לדר ודר אחיה, כי לא אחיה ברע; לפיכך אחיה זמן רב.
 [ר"מ המאירי מפרש **אֲשֶׁר** נתינת טעם כמו 'כי': רוצה לומר: מפני שהוא רואה עצמו דור דור בלא רעה ובלא הפסק הצלחה.
 הרב מלבי"ם: וגם לא תאמר שלבו מלא פחד ואינו בוטח בהצלחתו (כמו שכן היה דעת אליפז²⁶ שהצלחת הרשע אינה הצלחה מפני שהוא מפחד תמיד מן העונש אשר ישיגהו או שישגיג את בניו), כי הוא אמר **בלבו בל אמוט** והוא בוטח בלבבו שלא תשיגהו רע, וגם בוטח שלא ישיג רע את בניו, כי הוא אומר שלא ימוט לדור ודור אף דורות הבאים אחריו אשר לא ברע, כאילו הוא אינו נכלל כלל ברע הבא לעולם, כי הוא יוצא מן הכלל שעתידים לרעות ומקרי הזמן].

ז [אָלְהוּ פִּיהוּ מְלֵא וּמִרְמוֹת וְתֵף תַּחַת לְשׁוֹנוֹ עֵמֶל וְאָוֶן:]
 ז וְתֵף מילה זו משמעה לפי העניין מרמה, כעין תככים. וכן מחבר אותם מנחם במחברתו. המפרשים נוטים לפרש כי אלה מחשבות ב'תוך' הלב. אבל מסתבר שהתוך ההוא מע"ו כלומר האות השנייה של שורשו היא וי"ו, וְתֵף כאן הוא מהכפולים: תכך.
 [רש"י: לשון מחשבה רעה הלנה בתוכו תמיד.
 ראב"ע: ותוף - לאות על מחשבת רע בתוך לבו, בסתר, כדרך "קרבם חוות" (תה' ה, י); והוא מראה שלום וטוב, על כן אחריו "במסתרים" (להלן, ח).
 רד"ק: תחת לשונו עמל ואון - כשישבע בלשונו, תחת לשונו יש עמל ואון. והלב הוא תחת הלשון, שהוא נסתר מהנגלה בלשון; וכן "ורומם תחת לשוני" (תה' סו, יז) הוא אומר על הלב. ומלא אינו תאר אלא פִּעֵל, כמו "וכבוד ה' מלא את המשכן" (שמ' מ, לד). אומר, שהוא ממלא פיו באֵלָה כדי שיאמין אדם בו, ומשקר בו.

²⁶ רעהו של איוב, ראה איוב פרקים ד' וה' וגם בהמשך.

הרב מלבי"ם: בפיו יקיים דבריו תמיד באלה כאלו את ה' הוא ירא, וידבר מרמות ותוך לרמאות את הבריות, אבל תחת לשונו בפנימותו והנסתר תחת דבריו, הוא עמל ואון. בדבורו יחניף כאלו הוא צדיק וטוב, ובלבו מלא רשע וכחש.

ומוסיף בבאור המילות: התוך היא המרמה הצפונה (עיין ירמיה ט' ה'), ומלא. פעל, שממלא פיו באלה. פיוחו. לשונו. הפה מציין הדבור החיצוני, והלשון מציין הדבור הפנימי (כנ"ל ה') ("שנצפן בו עמל ואון הפך של אלה ומרמה של הדבור החיצוני")

ח [וַיֵּשְׁבוּ בְּמִאֲרָב חֲצֵרִים בְּמִסְתָּרִים יִהְיֶה נָקִי עֵינָיו לְחִלְכָּה יִצְפָּנוּ:

בְּמִאֲרָב האל"ף בשווא נח ולא רק בגלל הסמיכות. כן מנוקד גם ביהושע ח ט ראב"ע: - כל אורב יושב במקום שאין שם יישוב, וזה אורב ביישוב.

רד"ק: חצרים הם ערי הפרזות שהם על הדרכים, כמו "בנותיה וחצריה" (יהו' טו, מה); "חצרים תשב קדר" (יש' מב, יא); על דרך "פרזות תשב ירושלם" (זכ' ב, ח). במסתרים יחרג נקי - כי ברוב הפעמים הרשע לא יעשה המעשה הרע בפרהסיא, אלא ישב במארב ובמסתרים, שישמר מבני אדם שלא יראוהו, ולא ישמר מהאל הרואה כל]

[מסורה קטנה: בְּמִסְתָּרִים ג'. המסורה מצינת שמילה זו מנוקדת בניקוד זה של ב"ת בפתח ודגש במ"ם שלוש פעמים; לעומת שלוש פעמים אחרות ב"ת בשווא. המקומות האחרים בפתח: ירמיהו כג כד, תהלים סד ה; בשווא: ירמ' יג יז, תהלים יז יב, איכה ג י.

בתלמוד בבלי מסכת סנהדרין מג א מסופר על הריגת ישו הנוצרי.

בהמשך מסופר שגם חמשת תלמידיו הוצאו להורג: ת"ר חמשה תלמידים היו לו לישו: מתאי, נקאי, נצר, ובוני ותודה. אתיוהו למתי אמר להו מתי יהרג הכתיב {תהלים מב-ג} מתי אבוא ואראה פני אלהים! אמרו לו אין מתי יהרג דכתיב {תהלים מא-י} מתי ימות ואבד שמו; אתיוהו לנקאי אמר להו נקאי יהרג הכתיב {שמות כג-ז} ונקי ועדיק אל תחרוג; אמרו לו אין נקאי יהרג דכתיב {תהלים יח-} במסתרים יחרג נקי (רש"י: כולל הוא נקי זה ורואי ליהרג, שהרג במסתרים, ותשובה בעלמא היא מפני האומות שקרוב למלכות היה והיו לריכס להקצי על כל ראיות של הכל שלהם); אתיוהו לנצר אמר להו נצר יהרג הכתיב {ישעיה יא-א} ונצר משרשיו יפרה! אמרו ליה אין נצר יהרג דכתיב {ישעיה יד-ט} ואתה חשלת מקברך כנצר נתעב; אתיוהו לבוני אמר להו בוני יהרג הכתיב {שמות ד-כב} בני בכורי ישראל! אמרו לי אין בוני יהרג דכתיב {שמות ד-כג} חנה אנכי חורג את בנך בכורך; אתיוהו לתודה אמר להו תודה יהרג הכתיב {תהלים ק-א} מזמור לתודה אמרו ליה אין תודה יהרג דכתיב {תהלים נ-כג} זובח תודה יכבדני:]

לְחִלְכָּה לפי העניין משמעו עני ומסכן (וכן מתורגם). יִצְפָּנוּ: לשון נרדפת ל'ארב' הוא 'צפן' וכן בתחילת משלי (א יח): וְהֵם לְדָמָם יֵאָרְבוּ יִצְפָּנוּ לְנַפְשָׁם; וכן נראה מהתרגום כאן לשון מחבוא, עיין למשל יאסטרוב טשא טשי.

[רש"י: - עֵינָיו שֶׁל עֵשָׂו, לִיִּסְרָאֵל, שֶׁהֵם חֵילָךְ, יֵאָרְבוּ. לְחִלְכָּה, "עלִיךְ יַעֲזֹב חִלְכָּה" (להלן, יד) - שְׁנֵיהֶם מִמְסוּרַת כָּה מִלֵּא הַמִּשְׁמַשׁ בְּלִשׁוֹן דָּ, כְּגוֹן "בְּכָה וּבַעֲמָךְ" (ש"מ' ז, כט); "תְּבוּנָה תִּנְצַרְכָּה" (מש' ב, יא); "כָּכָל אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתְכָה" (ש"מ' כט, לה); "הַנֶּעֱצַב עִמְכָּה" (ש"א א, כו). לִימְדוּ הַמִּסּוּרָה, שְׁחִלְכָּה' כְּמוֹ 'חֵילָךְ' - חֵיל שְׁלָךְ.]

ראב"ע: יש אומרים, כי הכ"ף לנוכח השם; ויש להשיב עליהם על חסרון היו"ד, כי 'בית' ו'זית' ו'לילה' כאשר יסמכו, לא יסור היו"ד. והנה ב'חלכאים' (להלן, י) מחלוקת בין כתיב לקרי, אם היא מלה אחת או שתיים; ופירוש 'כָּאִים' (שם) כמו 'נכאים' (יש' טו, ז), על משקל 'דוים' ו'רבים'. ומדקדק גדול אמר (השרשים: 'חלך'), כי "חלכאים" - מלה אחת, והיא

מהפעלים הרבעים, ומלת **לחלכה** כמוה, והה"א תחת אל"ף. ויאמר הגאון (רס"ג תהלים), כי נו"ן **יצפנו** - נוסף, וטעמו: יִצְפּוּ, והעד: עיניו; כמו "עיניו בגוים תצפנה" (תה"ו סו, ז). והנכון בעיני, שהוא **יצפנו** לנפשות²⁷, והטעם, כי עיניו יבקשו מקום צפון ונסתר. [רד"ק מפרש שיש מילה 'חלך' במשמע עני על דרך רס"ג ודונש בפסוק הבא: כמו 'חלך', והה"א נוספת; ופירושו: לעני. אומר, שעני הרשע **יצפנו** לעני ללכדו. ו**יצפנו** - פעל 'עומד', כלומר: ישים עיניו במקום צפון, ומשם יביט הדרכים. ספר השורשים לרד"ק - אות החית - ערך חלך **עיניו לחלכה יצפנו** (תהלים י, ח), **עליך יעזב חלכה** (שם י, יד), הה"א בהם נוספת. והעני יקרא חלך. וכתב אדוני אבי ז"ל כמוהם הניעמו בחילך (שם נט, יב), פירוש הניעמו בעניות וחורידמו מעשרם, אבל **ונפל בעצמו חלכאים** (שם י, י), אינו מזה כי הם שתי מלות בקריאה אף על פי שהיא בכתוב מלה אחת, ופירושו עדת הנכאים והעניים: הרב מלבי"ם מפרש כרש"י חלכה=חילך, אבל מפרש חילך - כוחך: **בעוד שהנקי נושא עיניו אליך ומצפה לחילך וכחך שתעזור לו**]

[ט **יֹאֲרָב בַּמִּסְתָּרוֹ כְּאַרְיֵה בְּסֻכָּה יֹאֲרָב לְחֻטּוֹף עֲנִי יַחְטֹף עֲנִי בְּמִשְׁכוֹ בְּרִשְׁתּוֹ**: ראב"ע: אמר רבי משה, כי **בסוכה** - כמו 'בסוכתו'; וככה "אצל פֶּנֶח" (מש' ז, ח) - כמו פֶּנֶתָה. **לחטוף** - כמו "וחטפתם לכם" (ש' כא, כא).

רד"ק: המשילו לאריה שהוא עומד **בסכה** ו**יארב לחטוף** אשר יעבור עליו או קרוב לו, כדי שלא יִשְׁמְרוּ ממנו ויברחו מפניו כשיראווהו; וכשיראה הטרף - **יחטף**; והחטיפה היא הלקיחה במהירות. כן הרשע, יושב במארב **במסתר**. ואחר כן המשילו לציד שיפרש רשתו ויעמד רחוק מרשתו, כדי שלא ישמר העוף ממנו, וחבלי הרשת בידו; וכשיפול העוף ברשת, ימשך הרשת בחבלים שבידו, והעוף נתפש. כן דרך הרשע: פעמים לא יהיה במארב אלא יעמד רחוק מהדרכים, כדי שלא ישמרו בני אדם ממנו, וכשיראה בני אדם עניים וחלשים בדרכים, ירוץ אליהם; או יעמיד מבני חבורתו בדרכים בלא כלי זין, והוא עם חבורתו מזוינים מרחוק; וכשיעברו בני אדם החלופים, יעשו אלה סימן להם והם באים, והם להם כמו הרשת לציד.

הרב מלבי"ם: עת יתחיל לשבת בכבוד בביתו או ידמה כאריה כשבתו בסוכתו, וטבע האריה בשבתו בסוכתו ואורב על טרפו עת יראה את טרפו ידלג עליו פתאום כארבע וחמש אמות ובפעם הראשון שישגיגה יהיה טרף לשיניו, אמנם אם לא השיגהו בפעם הראשון הגם כי עבר מנהו והלאה לא ישוב עוד לנגוע בו, רק ישוב בכלימה אל מעונו, ובהשקף על טבע זאת השתוללה בהאריה, אומר, שהרשע הזה **יארב לחטוף עני**, אמנם לא יקרה לו כמו להאריה שלפעמים ימלט טרפו מידו, כי הוא **יחטף עני תמיד במשכו ברשתו ואין נמלט מידו**.

א"ה: לא ידעתי עד כה שזה טבע האריה, שאם נמלט טרפו - אינו מנסה שוב, וגם למה המפרש מתאמץ להוכיח שהרשע יותר רע ממנו]

י [וְדָכָה יְדָכָה יִשָּׁח וְנָפַל בְּעִצּוֹמָיו תַּלְכָּאִים תַּל כָּאִים:

יְדָכָה יִשָּׁח רש"י: כך דרך האורב, שמדכה ומספיל ומקטין עצמו, כדי שלא יהא ניכר. רד"ק: ועוד ספר דרך אחרת שעושה הרשע, והוא מה שאמר: **ידכה ישוח. ידכה ישח** - כתוב בו"ו וקרי ביו"ד, והו"ו והיו"ד מתחלפים. אומר, כי עוד בענין אחר הוא דרך הרשע

²⁷ ראב"ע מתכוון כאן לפסוק במשלי א יח יִצְפּוּ לְנִפְשָׁתָם:

לתפוש העניינים: יעשה עצמו דכא ושח. הוא וחבורתו יעשו עצמם חולים ומדוכאים, כדי שלא ישמרו בני אדם מהם ויבאו עמהם בחבורה בדרך; וכשהם רחוקים מן הישוב, מראים להם כחם ועצמם ותופשים אותם.]

וּנְפַל בְּעֵצוּמֵי תַלְכָּאִים תַּלְכָּאִים: ככל הנראה לפנינו לשון רבים של לחלכה מפסוק ח, או חלכה מפסוק יד.

כתב אדונים (דונש) הלוי בן לברט בתשובותיו על רב סעדיה גאון:
28 ופירש ונפל בעצומיו חלכאים • (Ps. 10, 10) ויפל ברשתותיו הדלים • ועשה שתי התיבות תיבה אחת ולא ימצא בכל המקרא חלכה שם דל כלל • ואפעלפי שאמרו רבים מן המחברים באחד מן חלכאים חלך לא יתכן אלא אילו היה חלכים • על משקל מלך מלכים ערך ערכים דרך דרכים • ואני אומר שהן שחים מלים ויפל ברשתותיו חיל הדלים והמבוקש מהם ממונם והילם • ואמרו³ כי כאים הם הדלים הסיר מהן נון • והמילה השלימה נכאים • ונכאי⁴ לבב (Ps. 109, 16) הוסרה הנון מן נכאים כהוסרה כף מן כסותה • ואמר וברם ענבים סותה • (Gen. 49, 11) התבונן בני והאל ירא

בפתרון תורתו:

כלומר הוא מסכים לקיום המלה "חלך" שהתארך ל'חלכה', אבל כאן הוא טוען שהיה ראוי להיות חלככים. לכן הוא מעדיף להמציא מילה חדשה "כאים" שהיא קיצור של "נכאים". העומד לנגדו הוא השימוש החוזר במזמור זה של חלכה.

[ראב"ע בספר שפת יתר מתווכח עם אדונים הלוי:

חלכאים, (תהלים י"ד) אמר הגאון טעמו דלים, והיא תיבה אחת; ויאמר ר"א שזה לא יתכן, כי לא יאמר סן מלך כי אם מלכים; ומי אמר לו שהאחר חלך? רק חלכא. — ויאמר ר"א שהם ב' תיבות חיל פאים כמו חיל נכאים, א"כ יראה לנו ר' אדונים במקורא חיל בלא ירד מגזרת חיל, וכל שהוא על משקלו כבית, וזה שית, ואמר ר' אדונים שהוסרה נ' נכאים כאשר הוסרה כ' כסות ממלת ענבים סותה. וזאת ענינה גדולה כי נ' נכאים שורש בנכאה לבב מבנין נפעל וחטעם א' אלא שהשרשים משתנים, וככת רבים וגם כן מלת סותה. ע"כ משפת-יתר

ראב"ע פסוק ח: והנה ב"חלכאים" (להלן, ו) מחלוקת בין כתיב לקרי, אם היא מלה אחת או שתיים; ופירוש "פאים" (שם) כמו "נכאים" (יש' טו, ז), על משקל 'דוים' ו'רבים'. ומדקדק גדול אמר (השרשים: 'חלך'), כי "חלכאים" - מלה אחת, והיא מהפעלים הרבעים, ומלת לחלכה כמוה, והה"א תחת אל"ף.]

רש"י: ראיתי במסורת הגדולה: **חלכאים** - אחת מחמש עשרה תיבות הכתובות תיבה אחת ונקראות שתי תיבות, כגון: ויתאמר לאה בגדי" (בר' ל, יא); ו"אשדת למו" (דב' לג, ב); "מלכס תדכאו עמי"²⁸ (יש' ג, טו). אף זה: **חלכאים** - חיל של נכרים; 'פאים' - לשון "נונכאה לבב למותת" (תה' קט, טו). ואם תאמר: הנ"ן מן השורש - יוכיח עליו "למען הכאות לב צדיק" (יח' יג, כב)! למדנו: נ"ן של 'נכאה' כנ"ן של 'נראה" (מלכים א, ו, יח) ונ"ן של 'נקה" (יר' ו, יד). וכן פתרונו: ונפל בעצומיו של

²⁸ בעין המסורה של פרופ' מנחם כוהן מובאים שאר המקומות: שמי' ד, ב; יר' ו, כט; יח, ג; יח' ח, ו; נה, טז; קכג, ד; איוב לח, א; מו, נחמ"ב, יג; ד"ה א, ט, ד; א, כז, יב.

רשע זה, ברמיזותיו וקריאותיו -- לשון "הגישו עצמותיכם" (יש' מא, כא); "ו[עו]עם עיניו" (יש' לג, טו) -- חיל של עניים.

רד"ק: ופירושו: עדת הנכאים והחלושים.

רד"ק מפרש ח(י)ל, עדת אנשים; אבל דונש פירש רכוש. עדת עניים לעומת רכוש של עניים. [הרב מלבי"ם: ידכה, וגם בעת אשר ידכא וישוח, שהוא בעת זקנותו שילך שחוח מרוב ימים, בכל זאת ונפל בעצמו חיל נדכאים, ועצומים כל הרוגיו, עד שיזיק לבני אדם בשלשה חלקי ימי חייו, בימי העליה והעמידה והירידה.]

[יא אָמַר בְּלָבוּ שָׁכַח אֵל הַסִּתִּיר פָּנָיו בְּלִי-רָאָה לְנֶצַח: ראב"ע: מודה הרשע ששם²⁹ אל, רק אין לו דיעה, כדרך "איכה ידע אל" (תה' עג, יא). **בל ראה** - הטעם כפול כמשפט.

רד"ק: אם ידע, שכח; או פירושו, כי איננו יודע כלל, כאדם ששכח הדבר, שאינו יודע; או כאדם שיודע הדבר ומסתיר פניו ואינו רוצה לראותו לעולם.

הרב מלבי"ם: תחלה יאמר הרשע **בלבו שכח אל**, שהגם שהאל רואה ומשגיח הוא שוכח מלהעניש תיכף וע"כ אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה, ואח"כ פוקר יותר ויאמר **שהאל הסתיר פניו** ואינו משגיח בשפלים כי על השמים כבודו, ואח"כ פוקר יותר ויאמר **שהאל בל ראה לנצח**, שהראיה והידיעה נמנעים בחקו כפי טענות הפילוסופים שהביא במורה [ח"ג] שכפרו בידיעת ה' לגמרי, ויצויר שהרשע הולך מדחי אל דחי בשלשה עתותי חייו הנ"ל עד שבסוף ימיו יכחיש גם ידיעת ה' ויאמר לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב.]

[יב קוֹמָה ה' אֵל נֶשֶׂא יָדָיו אֶל-תְּשַׁכַּח עֲנָנִים עֲנָנִים: ראב"ע: קומה. נשיאת היד - להראות הכח. **אל תשכח** - כנגד "שכח אל" (לעיל, יא).]

[יג עַל-מֶה נֶאֱמַר נֶאֱמַר בְּלָבוּ לֹא תִדְרֹשׁ:]

לֹא תִדְרֹשׁ: נראה כפועל עומד, או שחסר כאן המושא. מצאנו כיוצא בו דברים יח יט אָנֹכִי אֲדַרְשׁ מַעֲמֹ:

³⁰רש"י: **על מה נאץ רשע** את הקדוש ברוך הוא? - לפי שאמר בלבו **לא תדרוש**.

ראב"ע: לשון תימה, כמו "למה תראני און" (חב' א, ג).

רד"ק: כי **על מה** הוא מנאץ אותו? אלא לפי שאומר **בלבו**, כי **לא תדרש** ולא תשגיח מה שהוא אומר ועושה.

הרב מלבי"ם: **על מה נאץ רשע אלהים למה** יאמר שאין יכולת בידך, או למה יאמר **בלבו לא תדרוש** שיכפור שאינך יודע ומשגיח, [מכאן מתקשר לפסוקים הבאים] והלא באמת אתה משגיח וגם היכולת בידך...

יד רִאֲתָה כִּי-אֶתָּה עֹמֵל וְכַעַס לְתַת בְּיָדְךָ עָלֶיךָ יַעֲזֹב חֲלָכָה יְתוֹם אֶתָּה הָיִיתָ עֹזֵר: רש"י: **ראית** (בנוסחנו: **ראתה**) מה שהו' עושה ואתה מחרש, כי אתה - כן דרכך, שתביט עמל וכעס לתת בידך - ככחך אתה נותן יד לרשעים להגליח כרשעם. **עליך יעזוב חילך** (בנוסחנו: **חלכה**) - ישראל עמך, שהם **חילך**, הם עוזרים עליך את המשא, שתעשה לין כרשעים.

²⁹ ראב"ע משתמש במילה 'שם' כמו הרמב"ם על מציאות דבר.

³⁰ מכאן ואילך לא נערך בעבר.

[³¹ומנחם (מחברת: 'עוזב') פתר **יעזב** - לשון עזרה, כמו "עזוב תעזוב עמו" (שמי' כג,ה). ומנחם (מחברת: 'חלד') פתר **חלכה** - לשון 'לל וחלד', וד' יסוד בתיבה.] **יתום אתה היית עוזר** - כימים לאשונים.

ראב"ע: **ראתה** בחכמתך, **כי אתה...** **תביט** בלי ספק **העמל והכעס** שיעשה הרשע, **כי בידך לתת לו גמול בכל עת שתמצא**. **עליך יעזוב חלכה** - כמו "לחלכה" (לעיל, ח) - **זה הכעס**, כי ראה שפעמים רבות עזרת היתום שאין לו עוזר. ורבי יהודה בן בלעם אמר: בעבור **כי תביט העמל והכעס**, ואתה נותן לו כל חפצו, על כן **יעזוב הדל לסמוך**. והנה סוף הפסוק יחזיבנו. לפי ר"י אבן בלעם הדל מתיאש מתקווה כשרואה שהקב"ה מתעלם מהרשע, אבל בסוף הפסוק כתוב שהיתום נעזר, לכן פירושו נסתר.

רד"ק: **ראתה** חסר היו"ד, שהיא במקום למ"ד הפעל, מהמכתב. הרשע אומר שאין אתה רואה, אבל אתה **ראית הכל**; **כי אתה** - בודאי **העמל והכעס**, שעושה הרשע לעניים, תביטוהו **אתה לתת בידך כאשר תמצא**, ולקחת משפט העניים מהרשע. **כי עליך יעזב חלכה** - ה'חלד', והוא העני - דינו, כי פעמים רבות ראה שהיית **עוזר יתום** ומי שאין לו כח; לפיכך הוא מיחל לך ועוזב דינו **עליך**. **וחלכה** - ה"א נוספת, כמו שפירשנו (לעיל, ח).

הרב מלבי"ם: **ראיתך**, הלא אתה משגיח ורואה מעשה הרשע **כי אתה עמל וכעס תביט**, שלא לבד שתראה מעשה הרשע כי גם תביט על מחשבתו, בין העמל שהיא מחשבתו הרעה ובין הכעס מה שמכוין להכעיסך, וגם יש לך יכולת **כי לתת בידך**, יש **בידך הכח לתת לו גמולו**, ולא תאמר שתניח עונשו אל שלוחך שהטבע תענישהו כרוב העונשים האלהיים שיבואו ע"י אמצעיים טבעיים, כי **עליך יעזב חלכה יתום אתה היית עוזר**, היתום אשר אתה **היית עוזר לו מעולם בהשגחה מיוחדת למעלה מן הטבע יעזב חלכה עליך**, שאתה בעצמך תעזר לו לא ע"י החיל שלך, [מדמה את ישראל כיתום שגדלוהו המלך והיה נותן לו צרכיו בעצמו, שחיל המלך ומשרתיו לא יתעסקו בצרכיו אחר שיודעים שהמלך בעצמו מתעסק בענייניו].

טו **שְׁבוּר זָרוּעַ רָשָׁע וְדָרוּשׁ רָשָׁעוֹ בְּלִתְמַצָּא**: רש"י: **שבור זרוע** - של עָנָו הרשע. **ורע תדרוש רשעו בל תמצא** - פוסעי ישראל, כשרואין את הרשעים מללחים, לזם נושאם להרשע; אבל משתכזר את **זרוע** הרשעים - אם זאת לדרוש רשעם של רשעי ישראל, לא תמצאו. ראב"ע: תי"ו **תדרוש** - לנוכח השם: לו היית כבן אדם שהוא דורש, לא היית מוצא **הרשע**, כי יאבד. ויש אומרים, כי התי"ו סימן **הזרוע**: כי תבקש **הזרוע** להרע ולא **תמצא**, על דרך "תמצא ידך" (תה' כא, ט).

רד"ק: **שבור זרועו ותקפו**. **תדרוש רשעו** - שהוא אומר כי "לא תדרוש", כמו שאמר למעלה (פס' יג), הראה לו כי אתה דורש; ואם אתה עושה כן, **בל תמצא רשע בארץ**, כי אם תשבור זרועו, הנשארם ישמעו וייראו. **ורשע ורע** הוא כפל דבר.

ר' מנחם המאירי: ולי נראה, שהוא שב אל **הזרוע**, כלומר: **שבור אותו זרוע של רשע**, רוצה לומר: אותה גבורת הלב, שהיתה חושבת שאין לה שום עון, ושהיא מפשפשת במעשיה ולא **תמצא** בעצמה עון אשר חטא.

³¹ הקטע הזה מסומן במפעל הכתר של בר-אילן באותיות אחרות, אבל ידוע שרש"י מביא את מנחם ודונש בכמה וכמה מקומות.

טז יי מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו:

רש"י: מאחר שאבדו גוים מארצו (ראה שו"ט י, ז).

רד"ק: כשתעשה משפט ברשעים העושים ישראל בגלותם, אז תהיה מלך עולם ועד לעיני כל, ואין ממרה את פיד, כמו שאמר "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא" וכו' (זכ' יד, ט); ואז אבדו גוים מארצו, ותשוב המלוכה לישראל.

הרב מלבי"ם: ר"ל ה' אינו דומה כמלך ב"ו שאם חטאו נגדו כל בני המדינה א"א שיהרוג את כולם שאז לא יהיה מלך כי אין מלך בלא עם, אבל מלכות ה' אינו תלוי מן העם, כי ה' מלך עולם, מלכותו נצחי ולא תשתנה, אף אם אבדו גוים מארצו כי אין מלכותו מצד העם כי היא תלויה בו בעצמו.

יו תאנח עננים שמעת ה' תכין לבם תקשיב אזנך:

ראב"ע: שמעת לפני שידברו, על דרך "כי אין מלה בלשוני" (תה' קלט, ד); וכל תאותם - שתכין לבם, והטעם - לעזרם; ותי"ו תקשיב אזנך - סימן לשון נקבה, וזה הוא הטעם כפול.

רד"ק: כמו 'תשמע'; ופירושו: תשמע תפלתם כתאותם. או פירושו: שמעת תאותם קודם שיוציאוה בפיהם; כמו שאמר "והיה טרם יקראו ואני אענה" (יש' סה, כד). תכין לבם - תסיר מלבם טרדת העולם, כי לבם טרוד בעניינים ומרודיהם; ואתה תעזרם להכין לבם אליך, להתפלל אליך בכוונה, ואז תקשיב אזנך לתפלתם. ופירוש תקשיב - תשים אזנך קשובות. בפשטות לשון שמעת גם לשון תקשיב אינם לשון עבר, ואף לא לשון עתיד. ובלשונו היינו אומרים אתה שומע, אתה מקשיב.

יח לשפט יתום ונדך בל-יוסף עוד לערץ אנוש מן-הארץ: רש"י: לעשות משפטם של ישראל, היתומים ונדכים. בל יוסיף עשו לערוץ אנוש - לכתת ולסבך את האנושים והחולים.

ראב"ע: לשפט - לקחת משפט יתום ונדך. ומלת 'ערץ', 'אל תערצו', כמו "אל תיראו ואל תערצו" (דב' לא, ג); ו"עריץ" (תה' לו, לה) - כמו "נורא" (דב' ז, כא). והנה לערוץ אנוש - לירא אנוש. כי מצאנו מלת 'יראה' במ"ם כמו "ירא מה" (תה' לג, ח), ובלא מ"ם כמו "יראוך עם שמש" (תה' עב, ה). או תהיה מלת מן הארץ מושכת אחורנית, כמו "אדם פטדה וברקת" (שמ' כח, יז).

רד"ק: ומה היא תפלתם? לשפט יתום ונדך; ופירושו, לקחת משפטם מיד עושיהם. בל יוסיף עוד לערץ אנוש מן הארץ - ואם אתה תקח משפטם, לא יוסיף אנוש מן הארץ לערץ אותם ולהפחידם עוד, ולא ייראו ולא יערצו כי אם ממך. ולערץ - פעל 'יוצא', וכמהו פעל 'יוצא' "בקומו לערץ הארץ" (יש' ב, יט); "העלה נדף תערץ" (איוב יג, כה).

הרב מלבי"ם: לשפט יתום ונדך שאתה תעשה משפט יתום ונדך מיד העריצים העושים אותם, זאת שנית בל יוסיף עוד לערץ ולהתחזק אנוש מן הארץ, שלא ימצא עוד אנוש אשר יתחזק בעריצות מכל הארץ למשול ולכבוש כל הארץ, רק יהיה המשפט ע"י הקב"ה בעצמו עד שכולם יכירו השגחתו.

תן להם ויחכם-עוד

אני מבקש מאוד ממי שיש לו הערות שלא ימנע מלשולחן אלי
הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com
הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע
שם): php.gilionot/net.ladaat.www

אם אתה מתעניין
בהגשים הלשוניים של התורה
(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')
אתה מוזמן להרשם (בחנם)
לקבלת דוא"ל געושיאים לשוניים
בכתובת: maanelashon@gmail.com
☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותבים ☺